

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	3	Consolideerspellen	13
Verantwoording van Allemaal schooltaal	5	1. Maak een zin met het woord ...	13
Inleiding	5	2. Omgekeerde definitie-oefening	13
Opzet	6	3. Kettingzinnen	13
Poster en tafelstandaard	7	4. Tekening	13
Werkschrift	7	5. Gehusselde woorden	13
Placemat	8	6. Klinkerdief	13
Van start	8	7. Het geheime woord	13
Grafische modellen	8	8. Waar of niet waar?	14
Woordenweb	9	9. Wat ben ik? / Wat doe ik?	14
Woordendriehoek	9	10. Daarbij denk ik dan aan ...	14
Woordenparachute	9	11. Woordenbingo	14
Woordentrap	10	12. Woorden uitbeelden	14
Venndiagram	10	13. Bedenk een vraag	14
Woordenkast	10	14. Het taboewoordenspel	15
Woordkaart	11	15. Songfestival	15
Consolideerspellen	11	16. Invullen maar!	15
Woordenlijst	12	17. Op tv	15
Extra suggesties	12	18. Snelbedenkspel	15
Mentorles of les Nederlands	12	19. Schrijven maar	15
Overige vakken	12	20. Maak een driehoek	15
Literatuur	12	21. Sjaakspel	16
		22. Strip of rebus tekenen	16
		23. Kruiswoordpuzzel	16
		24. Ik ga op reis en ik neem mee....	16
		Grafische modellen	16
		Herhalingsposters	24
		Antwoorden werkschrift	27
		Woordenlijst	47

Verantwoording van Allemaal Schooltaal

Voor je ligt de docentenhandleiding van Allemaal Schooltaal. Het is een doorontwikkeling van het Posterproject van Regine Bots uit 1997. Allemaal Schooltaal is een schoolbrede aanpak gericht op de uitbreiding van de schooltaalwoordenschat van leerlingen in het voortgezet onderwijs. Met deze schoolbrede aanpak zullen docenten van álle vakken, iedere les kort en op een creatieve manier met schooltaalwoorden aan de slag gaan.

Inleiding

Een goed ontwikkelde woordenschat is een van de belangrijkste voorwaarden voor een succesvolle schoolloopbaan. Zo bestaat er bijvoorbeeld een sterk verband tussen woordenschat en begrijpend lezen. Om een tekst goed te kunnen begrijpen moet een lezer namelijk ruim 90% van de woorden in de tekst kennen (Goossens & Vermeer, 2009). In alle vakken komen leerlingen nieuwe woorden tegen, woorden die specifiek zijn voor de schoolse context. Woordenschat overstijgt daarmee de verschillende vakgebieden.

Als we kijken naar schooltaalwoorden, onderscheiden we drie soorten (Alons & Scheltinga, 2016):

1. **Algemene schooltaalwoorden:** woorden die in allerlei schoolse contexten, bij verschillende vakken, voorkomen (zoals: de reactie, enzovoort, tenzij, uitleggen)
2. **Algemene vaktaalwoorden:** woorden die binnen één vak veel voorkomen (zoals bij aardrijkskunde: de bevolking, de burger, de landbouw)
3. **Specifieke vakwoorden:** thema- en vakgebonden woorden (zoals: de Februaristaking, de horige, de zandverstuiving)

De specifieke vakwoorden vormen de inhoud van de vaklessen en komen logischerwijs expliciet aan bod. De algemene schooltaalwoorden blijven vaak onbesproken (Verhallen, 2018). Allemaal Schooltaal richt zich op het expliciet aanleren van algemene schooltaalwoorden in alle vakken.

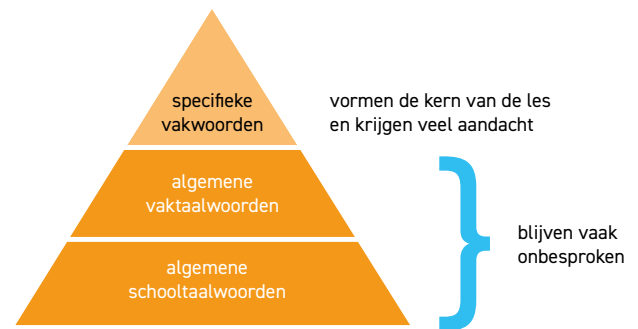

fig. 1: drie soorten schooltaalwoorden
(bron: ITTA.nl, 2016)

Door tijd en aandacht aan deze schooltaalwoorden te besteden ontstaat een woordenschat die de leerlingen in alle vakken van pas komt. De docent kan dit doen door woorden met de leerlingen te bespreken en deze woorden als het ware uit te pluizen en van alle kanten te bekijken. Verhallen & Van den Nulft (2009) onderscheiden vier stappen (de viertakt) bij het aanleren van woorden:

1. voorbereiden
2. semantiseren
3. consolideren
4. controleren

In de eerste fase, het voorbereiden, zorg je ervoor dat je voorkennis van leerlingen aanboort. Daarmee maak je een koppeling tussen het bestaande woordenschatnetwerk en het aan te leren woord. Vervolgens maak je duidelijk wat de woorden betekenen, het zogenoemde semantiseren. Dit kun je doen op vijf manieren: uitleggen, uitbeelden, uitbreiden, uitspreken en uitproberen. Zodra de betekenis bekend is moet deze nog worden inge-

Allemaal Schooltaal

~~Stap 1~~ Dit gebeurt in de derde fase van de viertakt: consolideren. In fase 4, controleren, check je als docent of de leerlingen de aangeboden woorden ook kennen. De viertakt van Verhallen en Van den Nulft (2009) zit vervlochten door de aanpak van Allemaal Schooltaal.

Om als docent met de leerlingen actief met de woorden aan de slag te kunnen gaan, bestaat Allemaal Schooltaal uit materiaal dat altijd zichtbaar is. Er is een tafelstandaard met posters. De woorden zijn daarmee te allen tijde zichtbaar in het lokaal, zodat in alle fases van de viertakt een link kan worden gelegd naar de woorden. Daarnaast is er een werkschrift voor de leerlingen met daarin diverse soorten oefeningen. Ook is daarin ruimte opgenomen voor notities. Voor de consolideer- en controlefase zijn er spelvormen die in de handleiding en achterop de placemat zijn opgenomen. Bij het materiaal zijn geen aparte toetsen ontwikkeld. Het resultaat van het woordenschatonderwijs komt de prestaties van de leerlingen in alle vakgebieden ten goede. (Marzano, 2011)

De selectie van posterwoorden is gebaseerd op de Basislijst schooltaalwoorden vmbo van het ITTA (2016).

Opzet

Alle docenten helpen mee aan het versterken van de schooltaalwoordenschat van de leerlingen.

Voor de docent:

De docent heeft gereedschap om elke les kort aandacht te besteden aan schooltaalwoorden: woorden en werkvormen worden aangeleverd.

Voor de leerling:

De schooltaalwoordenschat van de leerling die bijdraagt aan het succesvol afronden van een opleiding wordt vergroot.

Allemaal Schooltaal bestaat uit de volgende onderdelen: een set posters op een tafelstandaard, een werkschrift voor de leerling, een placemat voor de docent, een handleiding, een implementatietraining (e-learning). Elk lokaal krijgt een tafelstandaard en een placemat voor op het bureau van de docent. Elke week wordt aandacht besteed aan een nieuwe poster met daarop zes schooltaalwoorden met hun betekenis en een contextzin, die alleen zichtbaar is voor de docent. Deze contextzinnen zijn voor de leerlingen achterin het werkschrift opgenomen. Een leerling onthoudt een woord en zijn betekenis immers beter wanneer deze in context wordt aangeboden (Mondria, 1997).

Dagelijks komen twee woorden aan bod. Iedere docent besteedt in zijn of haar les aandacht aan deze woorden. Hij of zij kan een leerling een korte notitie in het werkschrift laten maken, in de daarvoor gereserveerde schrijfruimte. De docent kan dit bijvoorbeeld doen naar aanleiding van een werkvorm die op de voorkant van de placemat staat. Tijdens de mentorles of de les Nederlands kunnen de oefeningen in het werkschrift gemaakt worden.

Na drie dagen zijn alle zes woorden van de poster behandeld. De overige twee dagen zijn herhalingsdagen. De zes posterwoorden worden op deze twee dagen herhaald. Er worden deze twee dagen dus geen nieuwe woorden aangeboden. Alle docenten besteden nogmaals aandacht aan de zes woorden die eerder die week zijn aangeboden.

Na vijf weken volgt een herhalingsweek waarin de 30 woorden van de voorgaande weken herhaald worden. Alle docenten kunnen zelf kiezen welke woorden ze nogmaals aan bod laten komen. Tijdens de mentorles of de les Nederlands kunnen leerlingen de herhalingsoefeningen in het werkschrift maken en kan de docent gebruikmaken van consolideerspellen om de betekenis van de woorden in te slijpen. Houd hierbij in het achterhoofd dat de spellen bedoeld zijn als oefening en niet als toetsing. Een lijst met consolideerspellen vind je verderop in deze handleiding.

Poster en tafelstandaard

Iedere week wordt er in de klas aandacht besteed aan een nieuwe poster. Op elke poster staan zes schooltaalwoorden met betekenis en contextzin. Er is bewust gekozen voor posters op papier, omdat zo de posters te allen tijde zichtbaar blijven voor de docent en de leerlingen. Op de tafel van de docent staat een tafelstandaard in A3-formaat. De tafelstandaard bestaat uit 35 posters en 7 herhalingsposters. De posterwoorden zijn daarmee te allen tijde zichtbaar in de klas. Op de poster worden verschillende woordsoorten door elkaar aangeboden. Het komt regelmatig voor dat een combinatie van een werkwoord en een zelfstandig naamwoord wordt aangeboden. Zelfstandige naamwoorden worden aangeboden inclusief het bijbehorende bepaalde lidwoord. Leerlingen leren hiermee direct welk lidwoord bij het zelfstandige naamwoord hoort. Daarnaast is voor sommige leerlingen met een migratieachtergrond het gebruik van lidwoorden in de moedertaal niet gebruikelijk. Voor hen is het extra belangrijk om zelfstandige naamwoorden in combinatie met het lidwoord op te slaan.

Bijvoorbeeld:

adviseren = aanraden, advies geven

het advies = de raad, de tip

*Ik zou je willen **adviseren** om zeven uur aanwezig te zijn. We starten met het werk om kwart over zeven. Zij voelde zich niet helemaal fit vandaag, maar ook niet echt ziek. De docent gaf haar het **advies** toch naar school te komen.*

Ook kom je regelmatig instructiewerkwoorden tegen. Deze werkwoorden kennen twee voorbeeldzinnen. Zowel een zin in de gebiedende wijs, omdat je deze woorden vaak in de gebiedende wijs tegenkomt en gebruikt, als een zin waarbij het werkwoord in een andere vervoeging aangeboden wordt. Zie het voorbeeld hiernaast:

aankruisen = een kruisje zetten bij

*Vanmiddag bestellen we broodjes bij de bakker. Je mag je keuze **aankruisen**.*

Kruis op het blaadje **aan** of je een wit of bruin broodje wilt eten.

De docent die een klas op de dag als eerste lesgeeft, behandelt de eerste twee woorden van de poster met hun contextzinnen. De docenten die deze klas daarna hebben, laten dezelfde twee woorden terugkomen in hun contexten. Het is de bedoeling dat iedere docent dit woord in een nieuwe contextzin terug laat komen. We adviseren deze nieuwe contextzin voorafgaand aan de les al te bedenken. Leerlingen onthouden de aangeboden woorden en hun betekenissen beter wanneer zij deze in verschillende contexten tegenkomen. Daarnaast is het voor leerlingen een stuk interessanter om nieuwe contexten te horen of te zien, in plaats van telkens een herhaling van de gegeven contextzin.

Na elke vijf posters is er een herhalingsweek. In die week kun je de herhalingsposter gebruiken. Op deze poster staan de dertig woorden van de voorgaande vijf weken. In de herhalingsweek herhaal je de woorden die in de voorgaande vijf weken aan bod zijn gekomen. Je kunt daarbij gebruikmaken van de consolideerspellen. Deze vind je verderop in deze handleiding. Ook vind je daar de herhalingsposters. Je kunt deze eventueel kopiëren en uitdelen voor de leerlingen. Dit kan bijvoorbeeld handig zijn bij het uitvoeren van de consolideerspellen. Na de herhalingsweek begint er weer een nieuwe cyclus van vijf weken nieuwe woorden aanbieden en een week herhaling.

Werkschrift

In het werkschrift vinden leerlingen oefeningen om de aangeboden schooltaalwoorden te verwerken. Bij iedere poster worden twee oefeningen aangeboden waarin de desbetreffende schooltaalwoorden worden aangeboden. Deze oefeningen kunnen leerlingen maken nadat zij kennis hebben gemaakt met de

	Vakdocenten	Mentoren / Docenten Nederlands
Poster	Behandelen woorden Werkvorm placemat	Behandelen woorden Werkvorm placemat
Werkschrift	Notitie over woord	Notitie over woord Oefeningen
Herhaalposter	Werkvorm placemat	Consolideerspellen
Placemat	Voorkant	Voorkant en achterkant

Fig 2: Opzet Allemaal schooltaal

schooltaalwoorden. Leerlingen zijn nu dus aanbe-
land in de consolideerfase, waarin de aangeboden
woorden worden ingeslepen. Het maken van deze
oefeningen past het beste in een lesuur Nederlands
of een mentorles. Naast de oefeningen staan er in
het werkschrift lege bladzijden. Deze ruimte kan
gebruikt worden voor het uitvoeren van werkvor-
men van de placemat en het maken notities die door
(verschillende) docenten zijn opgegeven.

Placemat

Op de placemat staan werkvormen die je kunt inzet-
ten bij het aanbieden van de woorden op de poster,
zowel bij het semantiseren als het consolideren.
De placemat is in A2-formaat. Op de voorkant staan
voorbeelden van korte werkvormen die in iedere
les ingezet kunnen worden. De voorbeelden op de
achterkant zijn een greep uit een uitgebreid aanbod
van consolideerspellen en grafische modellen die
je kunt inzetten. Meer voorbeelden en uitleg van
deze spellen en modellen vind je verderop in deze
handleiding onder 'Consolideerspellen' en 'Grafische
modellen'.

Van start

Voordat Allemaal Schooltaal van start kan gaan,
moeten alle docenten goed geïnformeerd zijn. In de
digitale trainingsomgeving bij Allemaal Schooltaal
staan de e-learning en de handleiding. De coördi-
nator van de school heeft blijvend toegang tot deze
omgeving. Alle docenten krijgen drie maanden
toegang voor het volgen van de e-learning. Dit kan

bijvoorbeeld tijdens een studiedag of een algemene
docentenvergadering. Voor het slagen van Alle-
maal Schooltaal is het namelijk van belang dat alle
docenten eraan meedoen. Verder adviseren we om
voor dit project een coördinator aan te stellen in de
school. Dit kan de taalcoördinator zijn. De coördi-
nator bewaakt het overzicht en de planning van het
project. Om te zorgen dat het project slaagt, is het
goed om gestructureerd aandacht te besteden aan
dit project.

Grafische modellen

Alleen losse woorden aanbieden is niet erg zinvol.
Het is ook nodig om woorden in clusters aan te
bieden zodat leerlingen hun netwerk van woorden
kunnen uitbreiden. Deze vorm van woorden-
schatuitbreiding, wordt ook wel verdieping ge-
noemd. Er worden als het ware nieuwe betekenis-
verbindingen gelegd in de hersenen tussen bekende
woorden en nieuw aangeleerde woorden (Verhallen
& Van den Nulft, 2009). Grafische modellen zijn een
goed hulpmiddel om in de semantiseringsfase bete-
kenisrelaties tussen woorden te leggen.

Een grafisch model is een schema waarin zichtbaar
wordt gemaakt wat bepaalde begrippen met elkaar
te maken hebben. Betekenisrelaties tussen woorden
worden op deze manier duidelijk. Uit onderzoek
blijkt dat leerlingen informatie het beste leren en
onthouden als in de hersenen verschillende gebie-
den worden geprikkeld. Twee belangrijke gebieden
zijn de talige kant en de visuele kant. In het onder-
wijs wordt de talige kant vaak gebruikt. De visuele

kant wordt veel minder aangesproken. Het werken met grafische modellen zorgt ervoor dat zowel de talige als de visuele kant gebruikt worden. Het werken met grafische modellen heeft een positief effect op de leerprestaties van leerlingen in het algemeen. Het werken met beelden is dan ook heel geschikt bij woordenschatonderwijs. De kracht van grafische modellen zit in het feit dat leerlingen in één oogopslag zien hoe woorden met elkaar verbonden zijn.

Welk model je gebruikt, is een beetje afhankelijk van de begrippen, maar ook van je doel. (uit: handleiding Nieuwsbegrip Woordenschat, versie 2022)

Hieronder staan zeven grafische modellen kort omschreven. Achterin deze handleiding vind je lege grafische modellen. Je kunt deze lege modellen gebruiken op het digibord of je kunt ze printen en uitdelen aan leerlingen.

Woordenweb

Bij een woordenweb staat het activeren van voorkennis centraal. De leerlingen bedenken zelf welke associaties ze kunnen maken bij een woord. Dit kan individueel, maar ook in groepjes. Na afloop van de oefening kan klassikaal worden besproken wat volgens de leerlingen de belangrijkste termen zijn die horen bij een woord.

Fig 3: Woordenweb

Woordendriehoek

Een woordendriehoek gebruik je om een woord snel en kort uit te leggen aan de hand van drie andere begrippen. Je schrijft het woord op en tekent daar een driehoek omheen. Daarna bespreek je klassikaal welke woorden te maken hebben met het woord in de driehoek. Ten slotte besluit je samen met de leerlingen welke drie woorden het posterwoord het beste omschrijven. Je schrijft deze woorden om de driehoek.

Fig 4: Woordendriehoek

Woordenparachute

Boven in de parachute staat een categorie, waaronder losse begrippen worden geplaatst die onder deze categorie vallen. De woorden van de hoofdcategorie zijn hierbij per definitie van toepassing op de onderliggende woorden. Bij de woordenparachute moet je kunnen zeggen: ... (woord dat onder de parachute hangt) is een soort ... (woord dat in de parachute staat). Leerlingen mogen zelfstandig of in groepjes bedenken welke woorden ingevuld moeten worden. Leerlingen leren onderscheiden wat onder een bepaalde categorie valt en wat niet.

het onderdeel

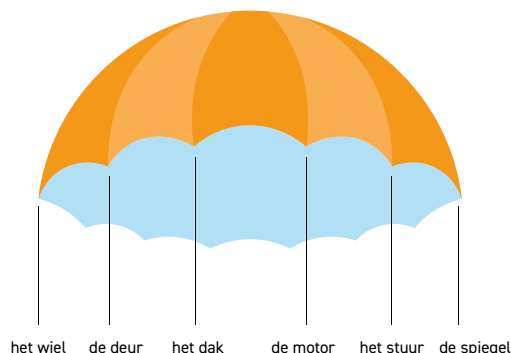

Fig. 5: Woordenparachute

Venndiagram

Een venndiagram leert leerlingen de verschillen en overeenkomsten tussen woorden inzichtelijk te krijgen. Een venndiagram bestaat uit twee cirkels die elkaar gedeeltelijk overlappen. Iedere cirkel staat voor één woord. In het overlappende gedeelte van de twee cirkels schrijven de leerlingen de overeenkomsten tussen de woorden. In het niet-overlappende gedeelte worden de verschillen neergezet.

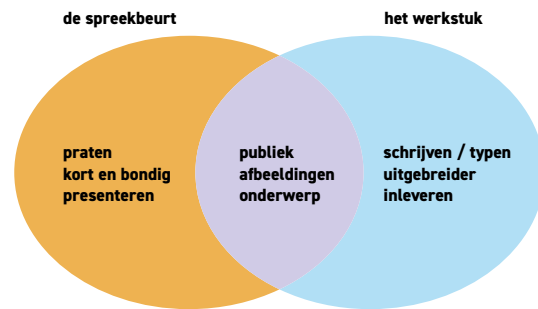

Fig. 6: Venndiagram

Woordentrap

Het doel van een woordentrap is het duidelijk maken van kleine betekenisverschillen. Leerlingen leren het woord in de context te plaatsen. Verschillende woorden, inclusief het posterwoord, worden gegeven en de leerlingen moeten de woorden in de juiste volgorde plaatsen. Deze rangschikking gebeurt bijvoorbeeld naar grootte, frequentie of graad.

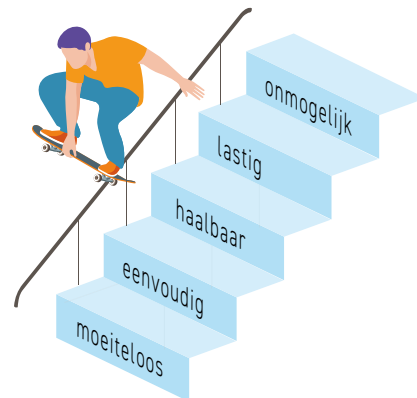

Fig. 7: Woordentrap

Woordenkast

Een woordenkast heeft als doel om verschillen tussen woorden te onderscheiden. Bovenaan de kast worden twee tegengestelde woorden geplaatst. Op de laden eronder worden de eigenschappen van beide begrippen naast elkaar gezet. De verschillende eigenschappen worden gegeven, waarna de leerlingen deze op de juiste plaats in de kast moeten invullen.

Fig. 8: Woordenkast

Woordkaart

Een woordkaart is een schema waarbij het posterwoord in het midden staat. In de vakken eromheen kan allerlei informatie over dat woord geplaatst worden.

Informatie die in de woordkaart kan staan is:

- een duidelijke definitie of betekenisomschrijving
- 1 à 2 contextzinnen met het woord (bijvoorbeeld een contextzin van de poster of een eigengemaakte contextzin)
- afgeleide woorden
- de uitspraak
- woordafbreking
- woordvorming (vrouwelijke vorm)
- 'iets anders', bijvoorbeeld: informatie over de herkomst van het woord of het woord in (een) andere ta(a)l(en).

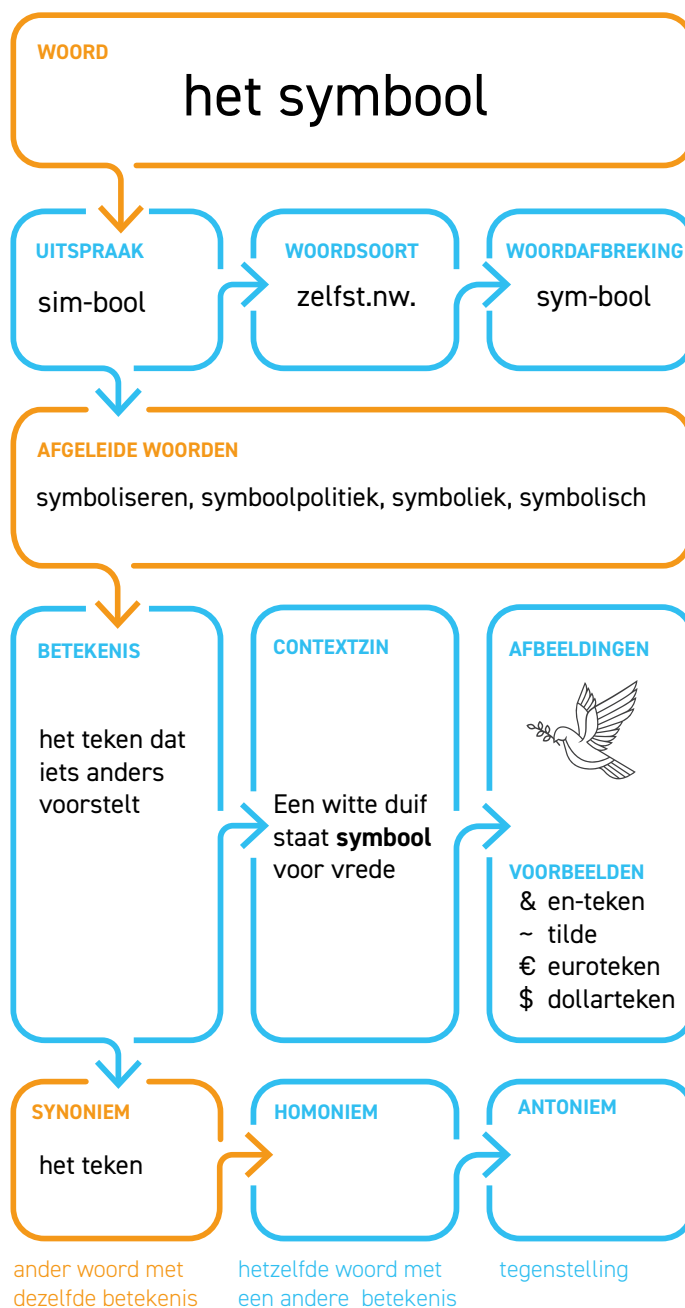

Fig. 8: Woordkaart

Consolideerspellen

Het aanbieden van consolideerspellen is een goede en leuke manier om de betekenis van de woorden in te slijpen. De spellen kosten vaak maar enkele minuten, maar zijn heel zinvol en goed in te passen tijdens de les Nederlands of een mentorles. De afzonderlijke spellen worden verderop in de handleiding toegelicht. Houd bij het spelen van de spellen voor ogen dat het gaat om het oefenen van de woorden, en niet het toetsen ervan. Tijdens het oefenen moeten de woorden dus zichtbaar zijn in de klas. Als leerlingen vaak op de poster of in hun werkschrift 'afkijken', herhalen ze dus eigenlijk de woorden. En

dit is goed! Spieken mag dus. Verder is het bij het spelen van de woordspellen nadrukkelijk de bedoeling om steeds gericht aandacht te besteden aan de betekenis van de woorden die in het spelletje aan de orde komen. Speel je bijvoorbeeld 'Klinkerdief', dan moet het niet alleen draaien om het raden van het woord. Schenk nadat het woord is geraden ook aandacht aan de betekenis ervan. Laat de leerlingen vertellen wat het woord betekent of laat hen een goede (niet alleen inhoudelijk maar ook grammaticaal correcte) zin maken met het geraden woord. Je vindt een lijst met consolideerspellen verderop in deze handleiding.

Woordenlijst

Achter in deze handleiding vind je een gealfabetiseerde woordenlijst met alle woorden die zijn opgenomen in de posters. Achter het woord staat op welke poster het woord behandeld wordt. Ook vind je de herhalingsposters zoals die op de tafelstandaard aangeboden worden. Je kunt deze herhalingsposters eventueel printen voor de leerlingen.

Extra suggesties

Hieronder lees je suggesties om toe te passen tijdens de mentorles / les Nederlands of tijdens de andere vakken.

Mentorles of les Nederlands

- Verwerk in een verhaal of uitleg posterwoorden van de poster uit de betreffende of voorafgaande week. Vraag de leerlingen te reageren wanneer ze een posterwoord horen.
- Laat na uitleg van de woorden de leerlingen zelf een zin maken waarin één van de posterwoorden voorkomt.
- Geef de leerlingen een briefje met een posterwoord. Ze moeten een of twee zinnen met dit woord opschrijven. De briefjes worden ingeleverd en willekeurig weer uitgedeeld. Vervolgens worden de zinnen besproken. De leerling die de zin hardop voorleest zegt of het een goede zin is of niet en waarom dit zo is.
- Geef naast een goede ook eens een foute voorbeeldzin en vraag de leerlingen te zeggen of je een goed of fout voorbeeld geeft.
- Verwerk de woorden in een gesprek met de leerlingen. Bijvoorbeeld: 'Vond je het moeilijk om **zelfstandig** je huiswerk te maken?'

Overige vakken

- Doeer je een vreemde taal? Vertaal de woorden in de vreemde taal en doe opdrachten in beide talen.
- Soms is het mogelijk om het woord in de context van je eigen vak te gebruiken. Bij natuurkunde kan bijvoorbeeld gepraat worden over de eigenschappen van metaal, terwijl het bij verzorging over de eigenschappen van een bepaalde zalf kan gaan.

Literatuur

Alons, L. & Scheltinga, F. (2016). Werken aan woordenschat in zaakvakken.

<https://www.itta.uva.nl/publicaties/handleiding-basislijst-schooltaalwoorden-vmbo-72>

Goossens, N.A.M.C. & Vermeer, A. (2009). Wat is een optimale tekstdekking? Woordkennis en tekstbegrip in groep 6. *Toegepaste taalwetenschap in Artikelen*, 82, 79-92.

Marzano, R. (2011). Wijs met woorden, Een zesstappenaanpak voor het aanleren van schooltaal, Vlissingen: Uitgeverij Bazalt.

Mondria, J. (1997). Woorden leren: context, raden en onthouden. Hoe zit het nu écht. *Levende talen*, 532, 476-480.

Nulft, D. van den & M. Verhallen (2009). Met woorden in de weer, Bussum: Uitgeverij Coutinho.

Verhallen, M. (2018). Stoeien met schooltaalwoorden. *JSW*, 103 (2), 6-9.